

BUDAPEST, II. NAPRAFORGÓ UTCA 10. SZÁMÚ CSALÁDIHÁZ
MŰEMLÉKI TUDOMÁNYOS DOKUMENTÁCIÓJA

Készítette: A Modern Építészetért Kht. (Dr. Ferkai András)
Budapest
2002. április
Kézirat

TARTALOMJEGYZÉK

1. A Napraforgó utcai kislakásos mintatelep története	2
2. A Napraforgó utca 10. számú családi ház építéstörténete	6
2.1 Építéstörténet	6
2.2 Az épület eredeti állapota	8
2.3 A mai állapot leírása	9
3. Az épület értékelése	10
4. Helyreállítási javaslat	10
4.1 Elvek	10
4.2 Következtetések	11
4.3 Megállapítások, javaslatok	11
Irodalom és források	13

1. A Napraforgó utcai kislakásos mintatelep története

A kislakásos mintatelep létesítésének gondolata a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet szakosztályi vitái során merült fel 1930 elején. A mű- és középítési szakosztály városrendezési értekezletén az előadók és hozzászólók egész sora hívta fel a figyelmet arra, hogy a korszerű családi ház építését elsősorban az elavult építési szabályzat és az építési övezetekkel kapcsolatos szigorú előírások gátolják. Rámutatnak továbbá arra, hogy a szabadon álló családi ház akkor igazán rentábilis, ha egyszerre több épül belőle, mégpedig egységes terv szerint, telepszerűen. Az így tervezett telep előnyös az építetőnek, mert olcsóbban jut saját házhoz, és előnyös a város számára is, hiszen gazdaságosabbá teszi az utak és közművek építését, ráadásul egységes, rendezett városképet ad, ellentétben a spontán fejlődő városrészekkel.

A mintatelep megvalósítása két okból is sürgős volt: 1930-ban járt le az építési szabályzat ideiglenes rendelkezéseinek (az u.n. háborús könnyítéseknek) a hatálya és napirenden volt a szabályzat revíziója, amihez a telep hasznos tanulságokkal szolgálhatott volna, másrészt az év szeptemberében rendezték Budapesten a XII. Nemzetközi Építészkongresszust, és sokan úgy vélték, jó lenne, ha nem csak kiállításokkal mutatkoznánk be a nagyvilágnak, hanem egy olyan megvalósult együttesel, amely azt bizonyítja, hogy a magyarok is keresik a lakáskérdés megoldásának új útjait. Ez a telep ugyanakkor a hazai közönség és a hatóságok számára is meggyőző erővel bizonyíthatná a modern építészet igazát. A kislakásos telepet tehát egyben az új építészetet és lakberendezést népszerűsítő kiállításnak szánták, hasonlóan a stuttgarti Weissenhof-Siedlunghez (1927), a Breslau-i Wohnung und Werkraum kiállításához (1929), a zürichi Neubühl-lakótelephez (1930) vagy a később felavatott bécsi (1932) és prágai (1928-32) Werkbund-telephez.

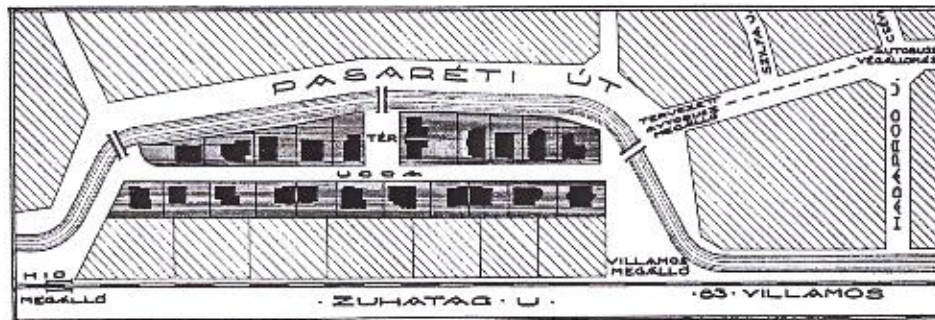
A mintatelep ügyét először a Fővárosi Közmunkák Tanácsának két fiatal munkatársa, Kaffka Péter és ifj. Masirevich György karolta fel. *„A Közmunkák Tanácsa – írta Masirevich – a kísérleti-telep intézőbizottságába az illetékes közhatalóságok képviselőin kívül be akar vonni építészeket, vállalkozókat, orvosokat, szociál-higiénikusokat, szociál-politikusokat, valamint munkás- és tisztviselőszervezetek megbízottjait. Az intézőbizottság kidolgozná a részvételi feltételeket és csak olyan mintaházakat engedne felépíteni, amelyek alaprajz vagy szerkezet szempontjából haladást, fejlődést jelenetnek.”*

Alig kezdődtek meg az előkészítő tárgyalások, amikor egy ismert építési vállalkozó cég tulajdonosai, Fejér és Dános mérnökök jelentkeztek a Tanács elnökénél és felajánlották, hogy saját erőből, tisztán magánakcióként megvalósítják a kislakásos telepet, ha az FKT ebben támogatja őket. Már telket is vásároltak e célra a Pasaréti út külső szakaszán. A beépítési terv készítésére Kozma Lajosnak és Vágó Lászlónak adtak megbízást, az egyes családi házak tervezésére pedig tíz-tizenkét „jónevű műépítész” kértek fel. Az idő igencsak sürgetett: júliusra engedélyt kellett kapniuk ahhoz, hogy szeptemberre, az építészkongresszus megnyitására a telepet fölvathassák.

Mivel a budai nyaraló-övezetre (III. építési övezet) előírt 300 (illetve külső részein 600) négyszögöles telekminimumnál jóval kisebb, 100 négyszögöles parcellákat akartak kialakítani és a házak alaprajzukban, méretezésükben is eltértek az építési szabályzat előírásaitól, a Közmunkák Tanácsa nem döntött, hanem átiratban kérte ki a főváros véleményét. Ezzel a kérelmezők máris kifutottak az időből. Mire a főváros válasza megérkezett és a Közmunkák Tanácsa újra tárgyalta az ügyet, már október volt, a nemzetközi építészkongresszus rég bezárta kapuit. A mintatelep építésére Fejér és Dános „kísérletképpen, kivételesen” megkapta az elvi építési engedélyt, ám a hatóságok számos feltételt szabtak a telektömb szabályozását, beépítésmódját és az egyes telkek tulajdonba vételét illetően. Mégis megkezdődhetett a végleges telekosztási terv és az egyes házak építési engedélyezési terveinek készítése. További hosszas egyeztetések következtek, végül 1931. nyarán hozzáláttak a házak építéséhez. A telep első lakói a tervezett határidőhöz képest éppen egy évvel később, 1931. augusztusától kezdve költözhetek be. A mintatelep hivatalos avatására 1931. november 8.-án vasárnap, ünnepélyes külsőségek között került sor.

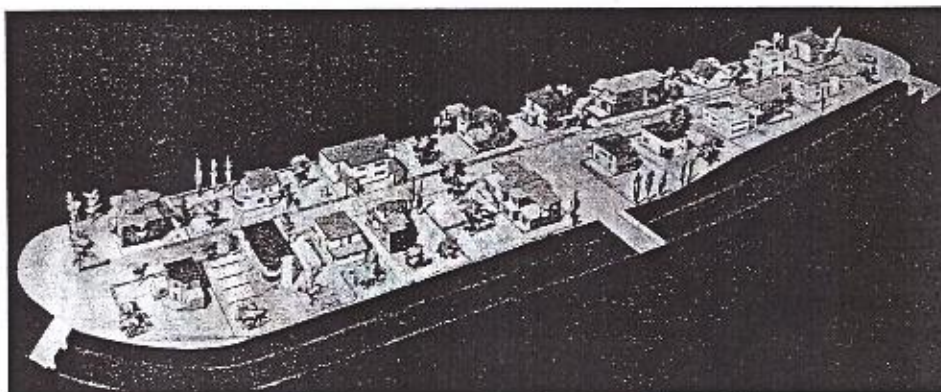
Beszédet mondott Ripka Ferenc főpolgármester, Kertész K. Róbert kultuszminiszteriumi államtitkár, Rakovszky Iván a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, és végül Dános László mérnök az építők nevében. A lakótelep főutcájának még az avatás előtt, 1931. október 27.-én a Napraforgó utca nevet adta az FKT. A megnyitó után a telepet bemutatták a nagyközönségnek: a látogatók belülről is megtekinthették a berendezett házakat. A tervezők a Mérnökegyletben ismertették házaikat a szakmai közönség előtt.

A Napraforgó utcai mintatelep legelső tervváltozatát nem ismerjük. A sajtóban megjelent híradásokból úgy tűnik, zárt sorú, sorházas beépítést terveztek igen kicsi, átlag 60 négyszögöles telkekkel. A két-, három- és négyszobás családi házak telkekkel, a közművek és az építés költségével együtt 15-20.000 pengőbe kerültek volna, ami a városnak ezen a részén egy átlagos méretű telek árával egyezett meg. Fischer József hagyatékában fennmaradt egy 1930. júliusában keltezett tervrajz, amely felirata szerint a Pasaréti úti mintatelep építéséhez készített títusterv. A szabályos kocka alakú ház alaprajzai alatt kis ábra mutatja, hogyan lehet – szinte változtatás nélkül – sorházként használni az épületet. Emlékezésében utal erre a tervre. „A lakótelep befejezése után a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben a tervezők vetített képekkel illusztrálva, ismertették műveiket. A Círpac csoporthoz tartozó három építész épületét én ismertettem. Együttal kifogásoltam a kis telkekre tervezett aránylag nagy épületeket. Bemutattam egy kisebb igényű családi ház tervét, mely a megépült 850 m³ helyett csak 260 m³ és így a kisjövedelműek számára is elérhető.” Valóban, a terven ott a légműméter-számítás: pince nélkül 260 m³, a ház ára pincével együtt 9.000 pengő.

A mintatelepnek volt egy közbelső változata csupa telek-oldalhatáron álló házzal. A hatóságok az 1930. októberében kiadott elvi engedélyben azonban szabadonálló beépítést írtak elő, és a telkek minimális méretét 100 négyszögölesben rögzítették, csak ikerház esetén engedélyeztek kisebb (80 négyszögöles) telekméretet. A beépítési százalékot 25%-ban határozták meg, és megtiltották melléképület, garázs építését. A 2-4 lakószobát tartalmazó házaknak legalább 3 méterre kellett állniuk az utcavonaltól és a szomszéd telkek határvonalától.

A mintatelep eredeti koncepciója lassanként megváltozott. Ahogyan Fischer is utalt rá, a kis telkekre viszonylag nagy házak épültek. Ennek oka az volt, hogy Fejér és Dános a családi házak egy részét megépültük előtt, még tervként eladta, és a jövőbeni tulajdonosok beleszóltak házuk tervezésébe (ennek éppen a 10. számú

ház a legpregnansabb példája). konkrét igényekkel álltak elő, nyilván igyekeztek tágítani a szűkös méreteket, módosításokra kényszerítették a tervezőket. Az ideális típusok egyre valóságosabb épületekké váltak. A másik ok az volt, hogy az építésszek kezdeti 10-12 fős létszáma időközben megnőtt. Fejér és Dános eredetileg csak olyan építésszeket kértek fel, akik modern felfogásúak voltak, és akik bizonyították kislakásépítés iránti elkötelezettségüket, illetve jártasságukat e téren. Ezért a telep első tervei még egyöntetűek voltak, kivétel nélkül modern házakkal. Ezt az egységet megtörte olyan építésszek bevonása, akik az idősebb generációhoz tartoztak, mint Hegedűs és Böhm, Tauszig és Róth, vagy konzervatív szellemű, pozícióval rendelkező építésszek voltak (Kertész K. Róbert, Wälder Gyula, Wellisch Andor). Nincs bizonyítékunk, de gyanítható, hogy utóbbiak bevonása taktikai jellegű lépés volt, hiszen Wälder az FKT tagja, Wellisch a Székesfehérváros törvényhatósági bizottságának tagja volt, Kertész K. Róbert kultuszminisztériumi államtitkár (igaz, ő kezdettől a meghívott építésszek közé tartozott, mint az 1930-as építésszkongresszus előkészítő bizottságának elnöke.

Így esett, hogy a Napraforgó utcai mintatelep – eltérően a német, svájci, osztrák és cseh-morva Werkbund-telepektől – nem csak a legmodernebb törekvéseket mutatta be. Változatosságával, sokszínűségével (és tegyük hozzá, kompromisszumával) hű képe a kor magyar valóságának. Wälder neobarokk díszítésű kockaházát, vagy Kertész klinkertéglás ikerházát aligha tudnánk elképzelni a stuttgarti Weissenhof Siedlungon, vagy Zürichben a Neubühl lakótelepen. Az épületek többségére azonban mégiscsak illett, amit Rakovszky Iván, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke mondott avató beszédében:

„Elmúlt az az idő, amikor a családi ház kifelé és befelé egyaránt főúri palotát fitogtatott, amikor tornyokkal, oromzatokkal divat volt az anyagiakban való dúskálást hazudni. Ezek az egyszerű házak teljes őszinteséggel és becsületességgel kerülnek minden fölösleges cifraságot, minden nélkülözhető fényűzést. Csakis ami igaz, ami lényege a mai polgárember levögős, egészséges és artistikus lakásának, talál itt megvalósulásra.”

A Napraforgó utcai telepnek a sajtóban általában jó visszhangja volt. A radikális fiatalokkal szimpatizáló Népszava ugyan fanyalgott, állítván, hogy a telep éppen eredeti célját nem tölti be, vagyis a városrendezési és üzleti szempontok túlzott érvényesülése miatt nem oldja meg a kislakásos családházak problémáját, de elismerte, hogy „jelentékeny lépést jelent a pasaréti telep létrejötte az új formák térhódítása tekintetében”. Rövid, de igen pozitív ismertetés jelent meg a telepről Genthon István tollából Tormay Cecil nem kifejezetten avantgarde irodalmi folyóiratában, a Napkeletben. A modern törekvésekkel rokonszenvező művészettörténész arról az életeszményről beszélt, amelyet az új telep házai szerinte egyértelműen sugároznak:

„Az utca a napraforgóról kapta nevét s a név ezúttal szimbolikus. A modern házak hatalmas ablakai a Nap éltető sugarait várják, bárhonnán jöjjön is az, úgy vannak építve, hogy azt befogadhassák. Napfény és levegő, tisztaság és egyszerűség, praktikus és mindezekből folyó egészség kell a mai embernek. A Napraforgó-utca házai, melyek felépítésében a mai építészársadalom színe-java működött közre, Kertész K. Róberttől Molnár Farkasig, a nagyvárosi ember természet- és saját otthonutáni sóvárgását akarják kielégíteni, jól és olcsón. Ezt a nemes munkát nem érheti gáncs még akkor sem, ha valakinek nem szívügye az új stílusú építészet.”

A kísérleti kislakásos telep a Pasaréti út külső szakaszán, az Ördögárok mellett létesült. Egyetlen hosszanti utcából áll, amelyet mindkét végén közúti hídon át lehet megközelíteni, két oldalán huszonnégy családi házzal (közülük három ikerház) és középen egy árnyas kis térrel, amit eredetileg gyaloghíd kötött össze a Pasaréti úttal. A házak a telkek méretével arányosan viszonylag kicsik: általában egyemeletesek (van a telepen egy földszintes és egy kétemeletes lakóház is), összalapterületük 80-140 m² között változik. A zöldövezeti jelleg megőrzése érdekében tilos volt a telkeken melléképületet és különálló garázst építeni. Ugyanezen okból írták elő a viszonylag alacsony, áttört kerítés alkalmazását. Minden telek utcai frontján ugyanolyan (beton lábazat és pillérek között fabetétes) kerítés húzódott, amelybe a közvilágítás kandellábereit is belekomponálták, felmagasított betonoszlopokra helyezett, félgömb alakú fém ernyővel fedett lámpa formájában. Ezen túl, valamennyi ház kertjét kertépítő művész, Soly László tervezte meg.

A kísérleti telep házait tizennyolc építésziroda, összesen huszonkét építész tervezte meg. a telep szervezésében kezdettől fogva résztvevő Kozma Lajos és Vágó László két-két épületet épített, a többieknek egy-egy jutott. A házak igen sokfélék. Igaza van annak, aki a telep közepén álló emlékkő feliratát fogalmazta: „1931-ben a kor művészi törekvéseinek szellemében tervezték”. A Napraforgó utca legradikálisabb épületei kétségtelenül azoktól a fiataloktól (Molnár Farkas, ifj. Masirevich György és Fischer József) származnak, akik a CIAM magyar csoportjához tartoztak, és akik a Bauhaus, a holland De Stijl és Le Corbusier szellemét próbálták nálunk meghonosítani. Molnár Farkas (Ligeti Pállal közösen jegyzett) háza és Fischer József kockaháza racionális alaprajzával, tetőteraszával és érdekes színezésével tűnt ki, míg Masirevich épületének attrakciója a tágas-napos, galériás lakószoba volt. Ugyancsak modernek Kozma Lajos, Vágó László, Hajós Alfréd és Quittner Ervin házai, bár e tíz-tizenöt évvel idősebb generáció erősen dekoratív hatásra törekedett munkáiban. Bierbauer Virgil, Gerlóczy Gedeon és Kaffka Péter korában és felfogásában közelebb állnak a CIAM-tagokhoz, ám formaviláguk azokénál lágyabb: kedvelik az íves, lekerekített formákat. Kaffka furcsa épületét akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy eredetileg lábakra állítva tervezte és csak egyemeletesre. A telep átlagától leginkább Weichinger Károly nyeregtetős földszintes háza tér el: mintha az 1960-as évek magyar családi házának típusát előlegezné. Hegedűs és Böhm, Tauszig és Róth ikerháza bizonytalan; a hagyományos ízlést próbálja modern formákkal ötvözni, míg Barát és Novák a kor átlag-polgárának romantikus világát testesíti meg sátoztetős házában, amelyet kovácsoltvas korlátok díszítenek, és zsalugáteres boltíves ablakok tagolnak. Wälder Gyula műegyetemi professzor itt nagyon visszafogott, csak háromszögű erkélyeinek és ablakainak kovácsoltvas rácsa utal kedvelt neobarokk stílusára. Kertész K. Róbert klinkertéglás ikerházán az észak-német téglapépítészet hatása keveredik konzervatív (műkö puttók) és modern (acél tolóablakok) elemekkel.

A telep létrehozóinak kifejezett szándéka volt, hogy az 1930-ban beszerezhető legújabb anyagokat és legkorszerűbb szerkezeteket, tartozékokat használják a házak építésénél, berendezésénél. Csaknem mindegyik épület vasbeton födémmel és kiváltókkal készült, ám a vasbeton adta új formálási lehetőségeket kevés építész merte kihasználni. Az új anyagok közül többen kipróbálták a Parafakőgyár 28 cm vastag üreges kovaföld falazóelemét, melynek hőszigetelő képessége kétoldali vakolattal 1 m vastag téglafalával volt egyenértékű. Ugyancsak kovaföld lapokat alkalmaztak a lapostetők hőszigetelésére. Kozma és Kertész K. Róbert házában acél tolóablakait a Haas és Somogyi cég szállította, Bierbauer, Kaffka, Barát és Novák fa tolóablakait Halaman János asztalosárugyára készítette. Hegedűs és Böhm, Masirevich, Ligeti és Molnár házában a sokszárnyú faablakok szárnyai egymásra hajtogatva szétolthatók és így az ablak teljes szélességében felnyílik. A belső ajtók sima 'Sperrholz' (rétegeltlemez borítású) ajtólapokkal és nikkelbronz kilincsekkel készültek. A házak egy része központi melegvízfűtésű (radiátorokkal), a másik része központi meleg légfűtésű volt, ahol légcsatornák vezetnek a kazántól a meleg levegőt a helyiségekhez és a kihűlt levegőt vissza a kaloriferhez. A legtöbb épület berendezéséhez, felszereléséhez hozzátartozott a beépített szekrény, korszerű konyhai tűzhely, jégsekreány, a konyha melletti világos mosókonyha.

A Napraforgó utcái mintatelep úttörő voltát, városépítészeti és építészeti értékeit ismerte el a Magyar Tudományos Akadémia Építészettörténelmi és Elméleti Bizottsága, amikor 1974-ben műemléki terület minősítést javasolt számára. Az 1976-ban kiadott országos műemlékjegyzékben a mintatelep mint területi egység kapott védelmet (műemléki jelentőségű terület), az egyes házak közül – rejtélyes okból – csak háromat nyilvánítottak védettnek: a Napraforgó utca 6-8 (Kozma Lajos) műemlék, a Napraforgó utca 11 (Vágó László) és a Napraforgó utca 19 (Gerlóczy Gedeon) műemlék jellegű minősítést kapott (07759/1977 sz. rendelet). Ez a szerencsétlen döntés azt a látszatot keltette, mintha a többi épület nem lenne olyan szigorúan védett, és ennek következtében a műemléki hatóságnak sok gondja származott a folytonos átépítési-toldási szándékból és az engedély nélküli építkezésekből. Számos teraszbeépítés, üvegezett veranda, előtető, szélfogó torzította el az épületek képét, nem is beszélve a színek megváltoztatásáról, ablakok, ajtók és a kerítések cseréjéről. Ma már alig van olyan épület, amelyik minden részletében korabeli

állapotát mutatná. Az utóbbi évek vészjósló fejleményeinek hatására az Országos Műemlékvédelmi Hivatal 1998-ban kezdeményezte a telep valamennyi házának védetté nyilvánítását, amire a következő évben sor is került. A védettséget a 12/1999.(VIII.18.)NKÖM rendelet tartalmazza.

2. A Napraforgó utca 10. számú családi ház építéstörténete

2.1 Építéstörténet

Az építtető

A Napraforgó utca 10. számú családi ház építtetője a mintatelep létesítését kezdeményező Fejér és Dános cég volt. Fejér Lajos okleveles építészmérnök, építőmester és Dános László mérnök 1906-ban alapították közös építési vállalkozásukat, vagyis éppen a Napraforgó utcai telep telep átadásának évében ünnepelték fennállásuk 25 éves évfordulóját. E negyed század alatt rengeteg komoly építkezést lebonyolítottak: az első világháború előtt számos állami megbízást nyertek el (vasútépítésre, törvényszék és fogházépítkezésekre, posták, rendőrségi-, pénzügyi székházak, iskolák és templomok építésére), a háború alatt laktanyákat és hadiüzemeket építettek, utána főleg ipari üzemeket, bányatelepeket, szükséglakásokat és kislakásos bérházakat. Ezen kívül bérházak, villák, bankok és üzletházak kivitelezését is vállalták magán megbízóik számára. 1930-ban az ország egyik legismertebb kivitelező cége voltak: jónevű, megbízható és tőkeerős vállalkozás.

A tervező

A ház tervezője 1930-ban már ismert építésznek számított. Jánosvölgyi Münnich Aladár (1890-1975) előkelő szepesi patricius családból származott. Középiskoláit a budapesti evangélikus főgimnáziumban végezte, egyetemi tanulmányait pedig előbb Charlottenburgban, majd a müncheni Technische Hochschulén folytatta, ahol 1913-ban építészmérnöki oklevelet szerzett. Diplomázása után egy londoni építész-irodában dolgozott, többek között kínai középület megbízásokon. A háború kitöréséig Korb Flóris budapesti irodájában a debreceni egyetem építési munkáin dolgozott. A háború után két évig a magyar királyi posta tervező irodájának alkalmazottja volt. 1921-ben kezdte meg önálló építési tevékenységét. Szállodákat, ipartelepeket és gyárépületeket, vidéki lakóházakat és budapesti villákat tervezett szép számban. Az ő alkotása a bajai Megyeháza, a debreceni Postaigazgatóság és a Déri Múzeum (Györgyi Dénessel). Szakértője volt a vásárcsarnok típusának: az ő tervei szerint épült a miskolci Búza téri vásárcsarnok, a fővárosban pedig a Gyáli úti Sertésvásárcsarnok, illetve a Nagyvásárcsarnok. Tervezett székesfővárosi kislakásos bérházat (XI. Bocskai út 43-45), társasházakat a Centrum Szövetkezetnek, számos bérházat, bérvillát, illetve családi házat Budapesten. Kései munkái közül kiemelkedik a Futura Szövetkezet elegáns kőburkolatú székháza és bérháza a Dorottya utcában (ma Gazdasági Minisztérium) és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Nyugdíjintézetének irodaháza (V. Mérleg utca 6.). Szakirodalmi munkássága is jelentős, elsősorban az építési szabályzat reformjáról, a kislakásépítésről és városrendezési kérdésekről publikált cikkeket és tanulmányokat. A Közmunkatanács tagjaként az 1940-es években intenzív városrendezői tevékenységet folytatott. Különösen Nagy-Budapest főforgalmi úthálózatának kialakítása és az ezzel kapcsolatos beépítésmód, az u.n. főtömb-rendszer foglalkoztatta. 1945-ben „Négysarkú város” jellegű tervvel megnyerte a Budapest újjáépítésére kiírt ötletpályázatot. Nem sokkal ezután, a koalíciós rendszert fenyegető veszélyt érzékelve, külföldre távozott. Tudomásom szerint Dél-Amerikába került és valószínűleg ott is halt meg.

Hogy Münnich Aladárt felkérték egy ház tervezésére a Napraforgó utcai mintatelepen, nem tekinthető a véletlen művének. Bierbauer Virgil mellett talán ő foglalkozott legtöbbször a városrendezés-szabályozás és a lakásépítés kérdéseivel. Cikkeivel, előadásaival a gazdaságos és korszerű kislakás típusainak meghonosításáért és elterjesztéséért küzdött. Fejér és Dános több épületének kivitelezője volt, jól ismerték tehát, és értékelték elméleti és gyakorlati munkásságát.

A terv és módosulásai

Az épület beadványi tervei sajnos hiányoznak a Fővárosi Tervtár gyűjteményéből, így az építéstörténetről csak a gyér levéltári adatok és a publikációk alapján tudunk képet alkotni. Tény az, hogy a Tér és Forma folyóirat 1931. évfolyamában közölt alaprajz nem egyezik a megvalósulttal. A legfontosabb változás, hogy a konyha a földszintről az alagsorba került (a földszinten tálaló, s két szintet átfogó étellift ellensúlyozta ezt a változást), és a földszinti lakószobák átrendeződtek. Az utca felőli oldalra a ház teljes szélességében egy nagy nappali szoba került, melyet a 90 fokkal elforgatott háromszárnyú üvegajtó köt össze az oldalkertre néző kisebb szobával. Az angolaknál megvilágított alagsorban a konyha mellett mosókonyhát, kazánházat és tüzelőtárolót alakítottak ki, továbbá egy kis borospincét.

Az eredeti tervet 1931. nyarán változtatták meg, feltehetően akkor, amikor Fejér és Dánoséknál vevő jelentkezett a házra. Noha a tulajdonjog bejegyzésére a fővárossal történt megállapodás alapján csak 1932. január 30.-án került sor, az új tulajdonos már korábban beleszólt a tervezésbe: Münnich nyilván az ő kívánságára hajtotta végre a fent említett módosításokat.

A levéltári adatok szerint a ház első tulajdonosa 2/3 részben Forray István, 1/3 részben Jeszenszky Elemér volt. Mindketten katonatisztek voltak. Zengővári vitéz Forray István m.kir. huszár százados, kisjeszeni és megyefalvi Jeszenszky Elemér nyugalmazott huszár őrnagy, egyben a Csorvási uradalmi Rt. versenystállójának és ménésének vezetője. Kettejük közül Forray lakott a Napraforgó utca 10. számú házban, úgy tűnik az 1940-es évek elejéig (az 1943-as telefonkönyvben lakcíme már a Szent István park 35. volt). A tulajdonosok váltásáról nincsen adatunk, de maga az épület eközben szerencsére nem sokat változott. Amikor az 1960-as években társbérleket költöztettek a házba, az emeleti cselédszobából második konyhát alakítottak ki, és az emelet fűtését kályhával oldották meg. Némileg módosult a fürdőszoba berendezése, de ezen kívül majdnem minden épen maradt – csak az állapota erősen leromlott. Az emeleti terasz alatti szoba beázott, a teraszra néző könnyű homlokzati fal pedig teljesen tönkrement a csapóesőtől és a fagytól. Az emelet vakolata az észak-keleti és dél-keleti oldalon feltáskásodott, homokhoz hasonlóan porlik. Alaposan előregedett a két bejárati ajtó is. A ház egyébként – ahhoz képest, hogy hosszú évtizedek óta nem látott karbantartást – tűrhető és felújítható állapotban van.

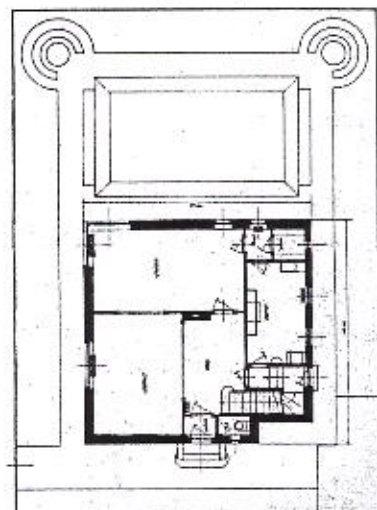
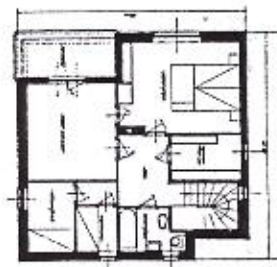
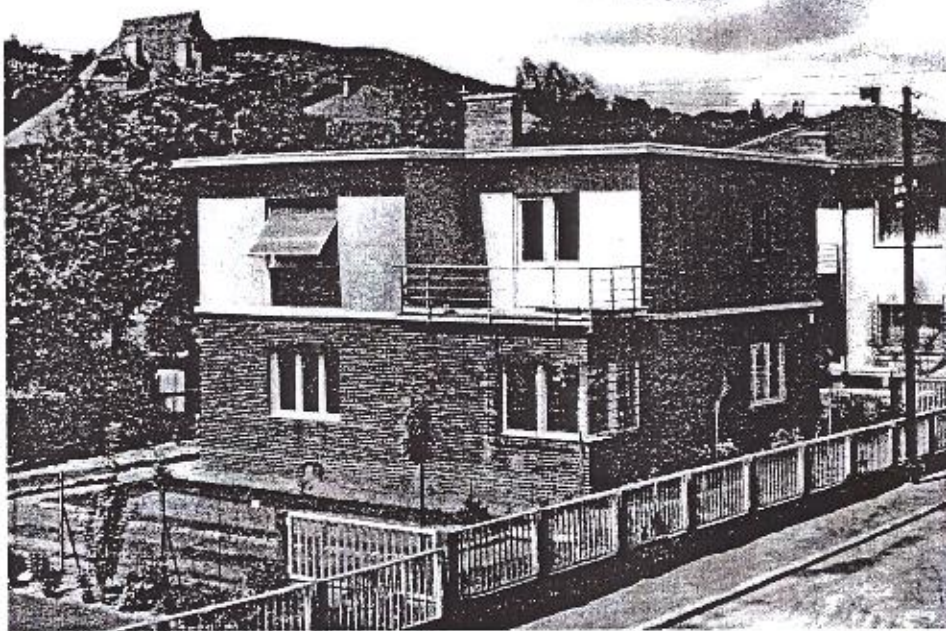
2.2 Az épület eredeti állapota

A telek

Az ingatlan eredeti állapotát korabeli fotók, publikációk és helyszínbemjárás alapján kíséreljük meg leírni. A 11.489/19 helyrajzi számú telek mérete 100 négyszögöl. A telken álló épület a jobboldali telekhatártól és az utcavonaltól 3 méterre helyezkedik el. A ház mögött szélesebb hátsókert, a baloldali szomszéd telekhatáráig kb. 10-11 méter széles pázsittal és cserjékkel és két fenyővel beültetett szabad kertfelület maradt. Az utcai oldalon a telep egységes kerítése húzódott kb. 130-140 cm magassággal, a szomszédok felőli oldalon, egy szakasz kerítés után sodronyfonat következett.

Az épület elrendezése

A családi ház kb. 10x10 m alapterületű, egyemeletes lapostetős, hátsó jobb oldalán kissé beharapott hasáb. Alapterületének fele alápincézett. A ház bejárata az észak-nyugati oldalon nyílik, két pofafal közé helyezett előlépcsőről. A 45 cm-re kiemelt földszinten szélfogó, WC, hall, nappali, ebédlő, tálaló és pincelejárát volt, az emeleten a lépcső teréhez kapcsolódó előtér, gardrób, fürdőszoba, két háló, cseledszoba és a tisztiszobga szobája. Az egyik emeleti szoba előtt dél-keletre, vagyis az oldalkertre néző terasz húzódott. A földszinti tálaló mellett nyílt a ház második, gazdasági bejárata, melyből az alagsori helyiségeket (konyha, kamra, borpince, kazánház és tüzelőtároló) is meg lehetett közelíteni.

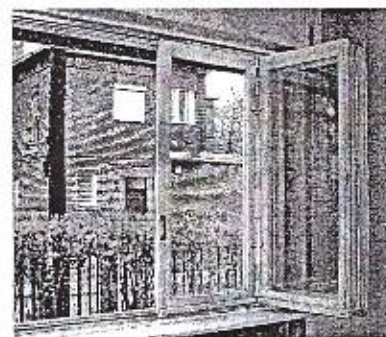
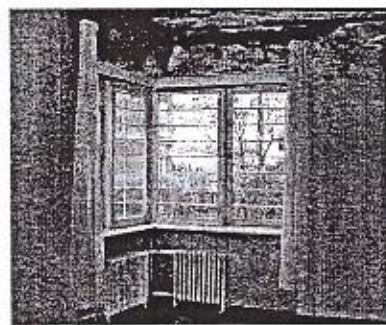
Épületszerkezetek

Műszaki tervek híján az épületszerkezetek nagy részéről csak feltételezéseink lehetnek. Az alapozás 80 cm mélységig levitt (homokkővel) úsztatott beton sávalap. A körítőfalak kisméretű téglából készültek 38 cm vastagságban, a tartószerkezet része még a kéményt is magában foglaló belső falpillér. A közbenső födém feltehetően monolit vasbeton födém (a házak többségénél Simplex-födém), a zárófödém lehet Pfeiffer-féle üreges téglabélésű monolit vasbeton födém (mint a 20. számú háznál), de lehet borított gerendafödém is (mint a szomszédos 6. számú háznál). A zárófödémre szokás szerint 20 cm lejtést adó és hőszigetelő száraz salak kerülhetett 6 cm salakbetonnal lezárva, majd 5 cm aszfalttal kiöntött hézagú kovaföldlap hőszigetelés. A három réteg C 120-as bitumenes csupaszlemez szigetelést gyöngykavics szórással védték. A nem járható lapostető belső vízvezetetésű, a konzolos lemezpárkányon bádoggal szegéllyel.

A homlokzatot a földszinten klinkertégla burkolja, az emeleten nemesvakolat. A földszint és emelet között négyzetes keresztmetszetű műkö osztópárkány, mely a

kétféle anyagot egymástól elválasztja. A külső háromszárnyú ablakok Halaman-féle toló-, illetve harmonika rendszerrel működő faablakok, a földszinti sarokablak toló rendszerrel működött: a két egymással érintkező szárnyat szét lehetett tolni, és így a sarok fix tokosztás nélkül teljesen felnyílt. A hármásablakok nyitásmódja egészen speciális: két szárny egymáshoz pántolva, harmonikaszerűen nyílik, miközben a hozzájuk pántolt harmadik szárny a tokba épített sinen, a tokkal párhuzamosan csúszik és teljesen nyitott állapotban kihajtható. A hármásablakok sötétítését Esslingeni faredőny oldotta meg (Magaziner Lajos redőnygyárának terméke).

A belső ajtók tokját félhenger alakú profil szegélyezi, szárnyuk vagy tömör (váz-táblás), vagy mélyen üvegezett, vízszintesen üvegosztó bordákkal, bronz kilinccsel. Az emeleti hálószobák között egy az előbbiektől eltérő, rétegeltlemez borítású két-szárnyú ajtó készült. Valamennyi ajtó és ablak fehérre volt mázolva. A szobákban halszállkás mintában rakott tölgyfa parketta, a vizes helyiségekben mettlachi padlóburkolat volt, a falon feltehetően hálósan rakott fehér csempe. Figyelemre méltó az egyedi tervezésű beépített szekrény a gardrób-szobában. A nagyobb helyiségek mennyezetén szobánként különböző gipsz rozetta jelöli ki a csillár helyét. A nappali szoba négy sarkában ezen kívül egy-egy gipsz karikával szegélyezett, süllyesztett foglalatú lámpa is van. A fürdőszobai mosdó fölött EKA 2099 típusú porcelán foglaltú, tojásdad opálgömbbel felszerelt falilámpa, az emeleti terasz ajtaja fölött EKA 3146 típusú porcelán foglalatú, opálgömbös falilámpa található. A házbejárat mellett ugyancsak korabeli, hasonló falilámpa van, amelynek típusát nem sikerült azonosítani. Háború előttről való a fürdőszoba konzolos vastámaszra szerelt mosdója, a beépített kád és az egykor krómozott acél szappantartó. Ugyancsak eredeti a földszinti tálaló kis kézmosója (a csaptelep új!). A ház központi fűtését széntüzelésű melegvízes kazán látta el, a hőleadók öntöttvas radiátorok voltak.

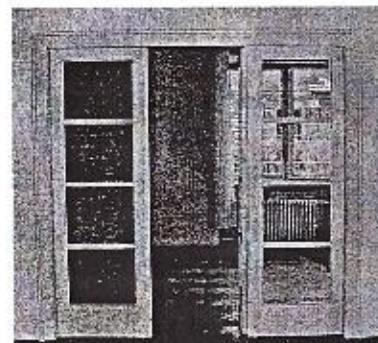

Falilámpák porcellánból normál Edison (E27) foglalatúval, opálbevonatu üvegburával

2.3 A mai állapot leírása

A Napraforgó utca más házaihoz viszonyítva a 10. számú szerencsésnek mondható, mert szinte semmit sem változott az eredeti állapotához képest. Állapota leromlott, a terasz környékén a beázások miatt már-már kritikus állapot alakult ki, a sarokablakot átalakították (toló szárnyait fix szárnyra építették át, és talán a szélső szellőző szárnyakat is kicserélték, csúnya bádoggal esővédőt barkácsoltak fölé), a kerítés fabetéit vaspálcás mezőkre cserélték, de amúgy más lényeges változás nem történt sem kívül, sem belül. A dokumentumok, a helyszíni kutatás és a korábbi tulajdonossal való beszélgetés egybehangzóan azt tanúsítja, hogy az épület színkompozíciója azonos volt a jelenlegivel, vagyis a klinkertégla lilásbarnájához és a nemesvakolat homokszínéhez hófehér ablakok, ajtók és rácsok tartoztak. A faredőnyök sötétebb homokbarna, esetleg tompa okkersárga színűek lehettek.

3. Az épület értékelése

A Napraforgó utcai családi ház építésekor Münnich Aladár már jelentős életművet mutathatott fel. Több fontos ipari-kereskedelmi létesítmény és számos bérház, társasház tervezője volt a megelőző években. Szabadonálló családi házat, villát azonban keveset épített, és a korábbi munkáin uralkodó neobarokkos-art-déco stílusról éppen ennél a kis háznál váltott a modern fel fogásra. A Napraforgó utcai ház indítja el a kertés házaknak és sorházaknak azt a sorozatát, melyben Münnich a korszerű kislakás elméletben is részletesen kifejtett problémáját járja körül. Ezért, noha a Forray-ház a mintatelepen nem tartozik a radikálisan újító épületek közé – józan, praktikus szellemű alkotás – Münnich életművében, és a korszak fővárosi építészetében betöltött szerepét feltétlenül méltányolnunk kell.

Ellentétben a CIAM magyar szekciójának építészével, Münnich nem a külföldi avantgarde központok megoldásait akarta nálunk meghonosítani, hanem a hazai igényekből és adottságokból kiindulva kereste az új építés mértéktartó és ezért talán időtállóbb útját. Ebből a szempontból fontos, hogy a ház lapostető, de a falakat konzolos lemezpárkány védi; hogy homlokzatát nem hófehérre vagy színesre festett vakolat borítja, hanem lilásbarna klinkertégla és homoksárga nemesvakolat; hogy a bejáratok fölé előtetőt tervezett; minden részlete korrekt, végiggondolt, nincs rajta fölösleges díszítés, modoros elem. Ez jelöli ki helyét a telep radikálisan modern és konzervatívabb házai között, és ez adja fő értékét.

Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a Forray-ház kívülről modernebb, belső terei és részletmegoldásai konzervatívabbak. A mennyezeti rozetták, beépített bútorok nyilvánvalóan a tulajdonossal való egyezkedés eredményét tükrözik, egyébként a Münnich korábbi munkáiban gyakori art déco modorban készültek. Önmagukban nem rossz megoldások ezek, de kétségtelen, némileg ellentmondanak a puritán homlokzatoknak.

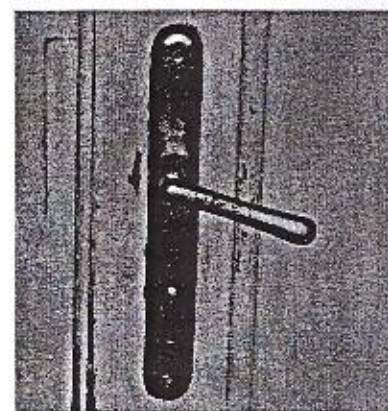
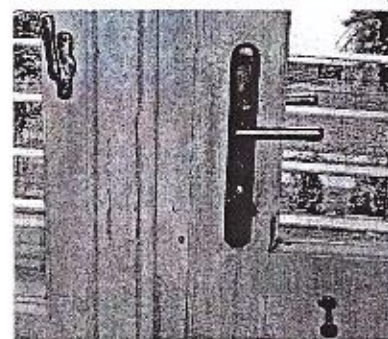
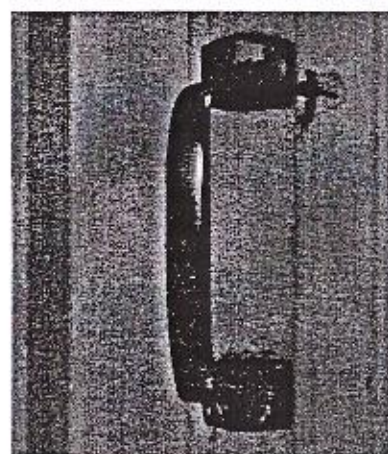
Összefoglalva: a Napraforgó utca 10. számú lakóház építészettörténeti és esztétikai értékei miatt műemléki védelemre jogosult, és gondos helyreállítást érdemel. Mintaszerű rekonstrukciója különösen fontos lenne abban az együttesben, ahol – a területi. és egyedi védelem ellenére – az épületek többségét még mindig átalakítások torzíják, illetve beleszürkültek tágabb környezetükbe, és ahol még a jó szándékú helyreállítások sem sikerültek tökéletesre.

4. Helyreállítási javaslat

4.1 Elvek

A részletekbe menő javaslat előtt néhány elvi kérdést kell érintenünk. A modern építészet műemlékvédelme – természetéből adódóan – különbözik a régebbi korok építészeti emlékeinek védelmétől. Először is, a létrejött építmények száma nagyságrendekkel nagyobb, mint bármely korábbi korszakban. Másodsorban, a folyamatosan növekvő igény szint miatt az épületek sokkal gyorsabban avulnak el mind funkcionálisan, mind esztétikai szempontból. Harmadszor, a modern épületeket eleve rövidebb élettartamra tervezték, és építésükkor számos új, kísérleti jellegű megoldást (új, anyagok, szerkezetek) alkalmaztak, ezért fenntartásuk ma nem egyszer óriási gondot jelent. Ezért a DOCOMOMO azt javasolja az építészettörténészeknek és műemlékvédőknek, hogy a Modern Mozgalom legfontosabb, autentikus és pótolhatatlan emlékeit teljesen az eredeti állapotukban állítsák helyre; azokat az épületeket, amelyek típusából több hasonló létezik, fontosságuk arányában pragmatikusan állítsák helyre (részleges rekonstrukció, mai igényekhez igazítás); végül a Modern Mozgalom pótolható példáit a legkorszerűbb eszközökkel dokumentálni kell, hogy így módon megőrizzük őket a jövő számára, utána felhasználásukat a mai tulajdonosokra lehet bízni.

A másik fontos kérdés, mi számít autentikusnak modern épületek műemléki gondosságú helyreállításánál. Míg régi korok műemlékeinél az eredeti anyagok, szerkezetek, részletek megőrzése és a pótlások didaktikus jelzése (feltűnően más anyaggal, színnel, textúrával stb.) alapvető követelmény, könnyen belátható, hogy 20. szá-

zadi épületek esetében ez nem csak tarthatatlan, hanem értelmetlen is. A rövid életű, kísérleti anyagok és megoldások mindenáron való fenntartása ellenkezik a józan ésszel, nem is beszélve arról, hogy számos az építés idején létező anyag, termék ma már beszerezhetetlen, sokszor még hasonlóra sem váltható ki. Mindezt belátva fogalmazta meg a DOCOMOMO vezetősége a „modern műemlékek” autenticitását az alábbiak szerint: 1. Elsődleges a tervezői gondolat, az idea. 2. Forma, tér, megjelenés. 3. Szerkezetek és részletek. 4. Anyagok. Vagyis az eredeti anyagok helyettesítése, vagy más változtatások elfogadhatók, addig a határig, amíg az építész eredeti szándéka az épület formájában, tereiben, részleteiben még felismerhető marad. Mindazonáltal, az anyagok, szerkezetek, részletek fontosak lehetnek a hitelesség próbája során, ha az építészeti gondolat elsősorban bennük testesül meg.

4.2 Következtetések

Fentiek alapján, mindenekelőtt el kell döntenünk, hogy a jelen dokumentáció tárgyát képező épület melyik fontossági kategóriába tartozik. Azután meg kell határozunk, hogyan egyeztethetők össze a műemlékvédelem elvei az épület mai használatával. Végül, pontokba szedve sorra vesszük a konkrét teendőket.

A Napraforgó utca 10. szám alatti családi ház, bármilyen fontos szerepet tölt be Münnich életművében, a modern magyar építészetben és különösen a mintatemplé együttesében, nem tartozik a legfontosabb, páratlan és pótolhatatlan remekművek közé. Ebből következik, hogy helyreállításáról „helyi értékét” mérlegelve, pragmatikus szempontok alapján dönthetünk. Hasonló döntésre már sor került a telepen: az egyedi védettség alatt álló 11. számú ház (tervező: Vágó László) kerti oldalán toldalék épült, vagy a 20. számú ház esetében (tervező: Fischer József) a toldalék visszaépült. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a 11. számú épület bejárati toldalékát a rongálásban megnyilvánuló „népharag” miatt a tulajdonos maga bontatta le. A szerényebb kerti toldalék nem váltott ki ilyen idulatot.

A Napraforgó utca 10. számú ház esetében az új tulajdonosok nem akarnak ilyen mértékben beleavatkozni az épület eredeti képébe. Ennek ellenére végig kell nézzük, mit kell feltétlenül megőrizni, s ahol változás lehetséges, milyen mértékig és hogyan illeszkedjen az összképbe.

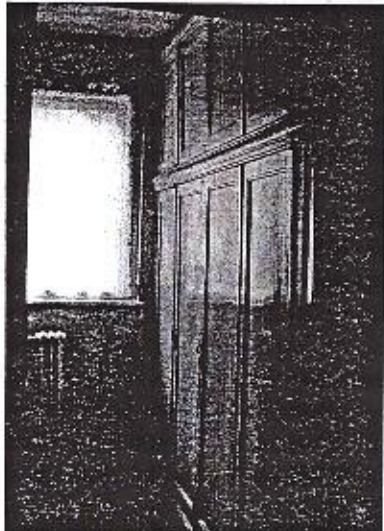
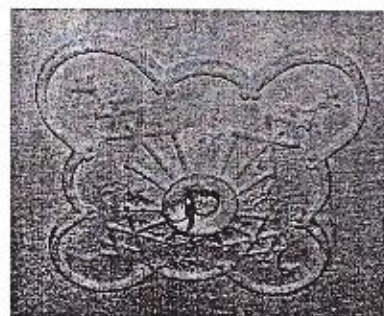
4.3 Megállapítások, javaslatok

Alapelvek

A telken álló házat lebontani nem szabad. Megőrzendő a ház eredeti külső megjelenése, helyreállítandó az ingatlan eredeti utcai kerítése. A ház külsejében maximális hűségre kell törekedni, az eredeti tömeg, homlokzatok, anyagok és szerkezetek, színek minél tökéletesebb rekonstrukciójával, a belső szabadabban alakítható. Az alaprajzban, a belső anyagok és felszerelési-berendezési tárgyak megválasztásában el lehet térni az eredeti állapottól.

Alaprajz

A ház kis mérete, a homlokzati nyílások rendszere nem teszi lehetővé nagy változásokat. A legfontosabb beavatkozás, a nappali szoba átfordítása az oldalkert felé nem okoz gondot, hiszen az eredeti tervváltozatban is így szerepelt. Ugyancsak méltányolható törekvés a konyha visszahelyezése a földszintre és, bár célszerűbb lenne az eredeti terven szereplő helyre, a hátsó homlokzat gazdasági bejárata mellé helyezni, elfogadom, hogy az utcai oldalon kialakítandó kisebb szoba (étkező) végfalára kerüljön amerikai (vagy svéd) konyhaként. Ugyancsak elfogadható, hogy az egykori cseléd- és inasszoba összevonásával harmadik szoba alakuljon ki az emeleten. Az említett változtatásokat úgy kell végrehajtani, hogy a homlokzatot a lehető legkisebb mértékben érintsék (lásd a Homlokzatok pontnál). A földszinten feltétlenül megőrzendő a tölgyfa lépcső eredeti helye, formája és az a megoldás, hogy a hall teréből nyitottan indul.

Szerkezetek és felszerelési tárgyak

A hitelesség nem jelenti azt, hogy minden szerkezetet korhű anyagokkal és technológiával rekonstruáljanak. A már nem kapható, vagy elavult termékeket általában ki lehet váltani maiakra, különösen akkor, ha nem felelnek meg a mai előírásoknak vagy nem látszanak, mint pl. a szigetelőanyagok. A homlokzati nyílások, különösen az ablakok esetében viszont fontosnak tartom az eredetiek megőrzését. A hármasablakok egyszerűnek tűnnek ugyan, de nyitásmódjuk és vasalatuk speciális. Elég jó állapotban vannak, jól működnek és felújíthatók. A nappali kertbe vezető új ajtajának helyéről gondosan kibontott hármasablak újra felhasználható az emeleten kialakuló új szoba utcai falán, a földszinti hasonló ablak tengelyében (amennyiben a ma ott lévő ablak méretét kevesellnék). A földszinten létesítendő teraszajtó és az emeleti teraszra nyíló, kétszárnyúvá alakítandó ajtónál alapvető igény, hogy a falnyílás változatlan méretű maradjon, és az új nyílás osztásai, illetve az osztások vastagsága – a lehetőségekhez mérten – kövesse az eredetit. A belső ajtókat lehetőség szerint meg kellene tartani: eredeti helyükön, vagy áthelyezve. A bronz kilincsek és fogantyúk, mivel jó állapotban vannak, szépek és ma is használhatók – megőrzendők. Ugyanez vonatkozik a faredőnyökre és szerelvényeire (javítani – nem kicserélni, műanyag redőny tilos!). Megtartandó a gardrób beépített szekrénye. A fürdőszoba felszereléséből legalább a mosdó fölötti lámpa újra felhasználását javaslom. A mennyezet gipsz rozettái eltávolíthatók, esetleg alárendeltebb helyeken (hall, előtér, gardrób, emeleti szobák?) megmaradhatnak – a tulajdonos kívánsága szerint. A hall sötétbarna faburkolata és előszoba-fogasa értéktelen – bontható.

Homlokzatok

Az épület külsejét az eredeti állapot szerint kell felújítani. Kerülni kell a jó állapotú klinkertégla megbontását, a kertbe vezető új ajtó mellett a gondosan bontott téglával kell a nyílás peremét burkolni. Az emeleti vakolatot a jelenlegivel azonos homokszínű új vakolatra lehet cserélni, az osztópárkány miatt ez lehet kissé vastagabb, hőszigetelő vakolat is (nem Drywit!). Igyekezni kell a csillám-adalékos nemesvakolatéhoz hasonló textúrát alkalmazni és az eredeti homokszínt követni. A tető vízvezetése belül, vagy legalább a fő nézetekből rejtve oldandó meg. Az esetleges légkondicionáló berendezés hűtőkondenzátorát az utca és a pihenőkert felől takartan (például a fő- és mellékbejárat között beugró falára, vagy a lapostetőre) kell elhelyezni. Megőrzésre javaslom a terasz korlátját, az ablakrácsokat, az angolakna korlátját, és a homlokzatra szerelt falilámpákat. A házszám tábla és helyrajzi szám tábla szintén eredeti, a felújítás után visszahelyezhető. Amennyiben a tulajdonos új ablakrácsokra tartana igényt, azokat a sarokablak rácsának mintájára kell elkészíteni.

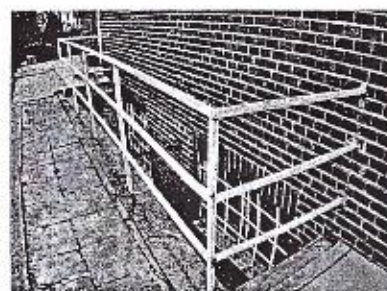
A kert egysége

Visszaállítandó a telep egységes kerítése kb. 40 cm magas tömör beton lábazattal, kb 2.50 méterenként 130-140 cm magas beton oszlopokkal és közöttük fa keretbe átlós éllel állított négyzetes keresztmetszetű függőleges pálcákkal. A fakeret világos színűre, valószínűleg fehérre volt festve. A kerítés elkészíthető a Napraforgó utca 3 és 8. számú házak előtt megmaradt minta alapján, vagy a 22. számú házhoz újonnan készült rekonstrukciós terv felhasználásával (tervező: Madzin Attila). A kertben fedetlen, esetleg pergolával védett kocsibeálló létesíthető, a kerítésen hozzá illő kapu nyitható a kocsibeállítására.

Javaslataimat az építészettörténész szempontjából fogalmaztam meg. A helyreállítás módját – a tulajdonos igényei, a műszaki és anyagi szempontok mellett – az elsőfokú hatóság szerepét betöltő műemlékvédelmi hatóság (KÖH) előírásai határozzák meg.

Ferkai András

dr. Ferkai András
egyetemi docens
Ybl-díjas építész

IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Ferkai András: Buda építésze a két világháború között. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Bp. 1995.

Ferkai András (szerk.): Pest építésze a két világháború között. Modern építészetért Kht. Bp. 2001.

Hubert-Jan Henket and N. Tummers: „Authenticity of the Modern Movement” In: Proceedings of the Nara Conference on Authenticity, 1995, Nara, Japan.

Kubinszky Mihály: „Münnich Aladár”. In Kontha Sándor (szerk.) Magyar Művészet 1919-1945. Akadémiai kiadó, Bp. 1985. p.186-187.

Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között. Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1986; 2. bővített kiadás: Terc Kiadó, Bp. 2001.

The Modern Movement and the World Heritage List. Advisory Report to ICOMOS composed by DOCOMOMO's International Specialist Committee on Registers, 1997, Delft.

Az 50 éves Vállalkozó Lapja jubileumi albuma. A magyar építőművészet és építőipar ötven éve. 1879-1929. Bp. 1930. A Vállalkozók Lapja kiadása